

- GILE, Daniel, 1995, *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, pp. 283.
- JONES, Roderick, 2002, *Conference Interpreting Explained*. Routledge. London, New York, 142 pp.
- LEDERER, Marianne, 1981. *La traduction simultanee. Experience et theorie*, Paris: Minard.
- LI Changshuan, 2010, “Coping strategies for fast delivery in simultaneous interpretation”. In: *The Journal of Specialized Translation*, issue 13, p. 19-25.
- PEELLE, E. Jonathan et. al. “Dissociable patterns of brain activity during comprehension of rapid and syntactically complex speech: evidence from fMRI”. In: *Brain and Language*, 91(3), 2004, p. 315-325.
- PÖCHHACKER, Franz, 2004, *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
- SHAREEF, Issa, 2018, *Challenges Facing Conference and Television Interpreters*. MA Thesis. Auckland University of Technology.
- SELESKOVITCH, Danica, 1978, *Interpreting for International Conferences. Problems of Language and Communication*. Preface by Maurice Gravier. Trans. Stephanie Daily and E. Norman McMillan. Washington: Pen and Booth, *Canadian Modern Language Review*, 36(2), p. 317–318.
- SETTON, Robin and DAWRANT, Andrew, 2016, *Conference Interpreting – A Trainer’s Guide*. Benjamins, pp. 470.
- SÎTNIC, Ina, BODEAN-VOZIAN, Olesia, 2020, *Introduction into Translation Studies*. CEPUSM, Chisinau, pp.140.
- VANCURA, Alma, 2013, “The story of the tortoise and the hare – Speech rate in simultaneous interpretation and its influence on the quality of trainee-interpreters performance”. In: *Jezi- koslovlje*, 14.1, p. 85-89.

PRAGMASEMANTICA DUBLEI NEGAȚII ÎN TEXTUL FRAGMENTAT “PE CULMILE DISPERĂRII” DE CIORAN (TEHNICA OMISIUNILOR INTENȚIONATE ÎN TRADUCERE)

Oxana CĂPĂȚÎNĂ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The double negation, in a written text, is not equivalent to that of logic. It supposes complicated and sometimes opaque forms for the translator. In classical logic, the double negation always refers to the whole sentence; at the same time, in a natural language it can refer to both the whole sentence and one of its component parts. And if the intention of the translator or of the publisher is to produce a «favorable» version of the translated text, from the pragmasemantic point of view, in the source language, then the negation is perceived more logically, resorting to suppressions and paraphrases, in the broadest sense. Or, in the first part of his life, Emil Cioran produces texts that descend from a vox clamantis in deserto, the mark of a rebellious and cynical spirit, follower of inconsolation and despair. The spiritual adventure of late modernity did not seem exactly ideal for him; he wanted “a country with the history of France and the population of China”. The French publishing houses, therefore, strived to cultivate a pragmasemantics of tolerance, creating, in the eyes of the French public, the image of a „wise” Cioran, as they perceived him in his essays written in Moliere’s language, in the second part of his life.*

Keywords: *pragmasemantics of double negation, technique of intentional omissions in translation, unity of meaning, double ontological negation, double gnoseological negation*

Pornim de la ideea că nu există un sens unic și universal al negației, iar traducătorul este cel care îl deduce, bazându-se pe mostre de expresii ale acesteia, în contexte diferite, dar și pe structurile de adâncime contextuale. Heidegger, în lucrările sale despre neantul Ființei și Timpului (Heidegger,

2008: 92), exploatează motivul pseudo-filologic al „*unei unități de sens*”, care ar fi esențială și ar constitui sursa unică a diverselor utilizări ale negației. Unitatea de sens heideggeriană se raportează la ideile concentrice, care transmit un concept, chiar și prin opusul lui, precum și prin variantele cuantificate ale acestuia, remodelate totalmente la nivel de formă.

Vom arăta cum procedează Emil Cioran atunci când neagă realități unanim recunoscute și vom stabili în ce măsură traducătorii textelor sale încearcă să perceapă și să transpună în limba-țintă multiplicitatea negațiilor sale, la nivel aspectual și simbolic, dar și cum se rearticulează, la nivel gramatical și semantic, subiectivitatea cioraniană, transpusă din română în franceză.

După cum știm, producția eseistică a lui Cioran, care va adopta limba franceză exclusiv ca limbă de scriere, după șapte lucrări publicate în limba română, se concentrează pe practica scripturală a fragmentului și este construită pe o separare lingvistică, existențială și metafizică de la matricea originală (Jaudeau, 1990: 27-28). Poziționându-se undeva între două limbi, ideologia cioraniană și textele ce decurg din ea îmbracă matrici stilistice unice : dubla negație, nihilismul existențial, contestarea adevărilor unanim recunoscute etc. Traducătorul, în acest caz, se poziționează, la rândul lui, la fel între aceste două moduri de exprimare.

Ne referim, în contextul celor expuse anterior, la culegerea « Pe culmile disperării » (Traducere în franceză de André VORNIC, revăzută de Christiane FRÉMONT, Paris, Gallimard, 1990). Identificăm, în cazul dat, o tactică subtilă de transpunere a mesajului în franceză : se studiază straturile țesutului textual, iar apoi se adoptă *practica suprimării /omisiunii*, cu multitudinea ei de subcategorii. Acest mod de a transmite în limba-țintă unitățile de sens ale conceptului de negație dublă se transformă progresiv în însăși „figura” traducerii; rețeaua metaforică, densitatea epitetelor, superlativale, formulele hiperbolice și lirismul exacerbat, construcțiile cu tonalitate exaltată, vehementă, sunt supuse remodelării, de fiecare dată prin reducere/suprimare și prin selecția unui registru mai puțin marcat decât cel al textului-sursă.

Tehnica suprimării conduce, de obicei, în traducere, la modificarea aspectelor lexicale și stilistice ale corpusului din limba-sursă. Această transpunere a mesajului într-o altă limbă ar trebui să respecte principiul relevanței. Adică, traducătorul trebuie să se asigure că nicio informație pertinentă nu este omisă în textul din limba-țintă.

Revenim însă la *unitatea de sens* heideggeriană, pentru a vedea în ce măsură traducătorii editurii Gallimard au ținut cont de principiul relevanței, transpunând în franceză eseul filosofic « Pe culmile disperării » (*Sur les cimes du désespoir*) de Cioran, scris în 1932, publicat la București în 1934 și tradus la Gallimard în 1990, cu cinci ani înainte de moartea autorului. Dar, înainte de a trece la relatări despre corpus, ținem să menționăm că Emil Cioran, în ultimii ani de viață, nu a produs texte literare, mărturisind, în dialogul cu Gabriel Liiceanu (Liiceanu, 1990- interviu, minutul 24) că « ceva a diminuat în el și deci că nu-și mai dorește să scrie sau să citească din traduceri textelor sale ». Așadar, traducerea nu poate fi considerată una postumă, însă autorul nu o mai percepea drept un produs în contextul căruia ar fi putut emite raționamente analitice.

În logica propozițională, dubla negație presupune că „Dacă o afirmație este adevărată, atunci nu este cazul ca afirmația să nu fie adevărată, prin orice *unitate de sens* nu ar fi exprimată” (Bondarenko, 1983 : 74-88). Acest raționament justifică într-un mod sau altul tactica omisiunii, adoptată de editura Gallimard, pentru traducerea dublei negații cioraiene în franceză.

Or, în prima parte a vieții autorul produce texte ce descind dintr-o *vox clamantis in deserto*, amprenta unui spirit rebel și cinic, adept al neconsolării și disperării. Aventura spirituală a modernității târzii nu-i părea tocmai ideală, el dorindu-și o țară « cu istoria Franței și populația Chinei » (Vulcănescu, 2007: online). Editurile franceze deci, în acest context, se străduiesc să cultive o pragmasemantică a toleranței, creând, în ochii publicului francfon, imaginea unui Cioran înțelept și cuminte, așa precum îl percepe destinatarul operei scrise în limba lui Molière, în a doua parte a vieții sale.

În același timp, dubla negație, într-un text scris, nu este echivalentă cu cea din logică, prezentând forme complicate și pe alocuri opace pentru traducător. În logica clasică, dubla negație „se referă întotdeauna la toată propoziția; în același timp, într-o limbă naturală ea poate să se refere atât la întreaga propoziție, cât și la una din părțile ei componente” (Moeschler, 1997 :54-56). Și dacă

voința traducătorului sau a editurii este de a produce o variantă « favorabilă » din punct de vedere pragmasemantic a textului din limba-sursă, atunci negația e percepută mai mult în plan logic, recurgându-se la suprimări, extensiuni, parafraze în sens larg.

Observăm deci că dublele sau chiar multiplele negații cioraniene, apar, în traducerea spre franceză, mai atenuate și mai inofensive : în varianta română a eseului atestăm : *absolut nimeni nu ar nega senzația de gol și dilatare înspre nimic, care nu lipsește în stările de melancolie*, p. 32, iar în varianta franceză identificăm pragmasemantica atenuării și omiterea primului element din negație (absolut nimeni nu ar nega), chiar dacă ulterior se recurge la extensiune : *la sensation du vide et de la proximité du rien – sensation présente dans la mélancolie- a une origine plus profonde encore : ce n'est pas du pessimisme, mais une fatigue caractéristique des états négatifs*. (p. 56). Iar fragmentul următor transmite o îndoială existențială, exprimată mult mai vehement în română decât în traducerea franceză : *N'avoir aucun espoir* (p. 37) *est un signe de l'état des choses -un dérivé de la vie, par le biais duquel celle-ci se défend contre elle-même*. Varianta română : *a se prăbuși în lipsa iremediabilă de speranță, a nu mai avea nicio șansă de supraviețuire- aceasta e o derivată a vieții, prin care destinul se apără de el însuși*. Omisiunea se produce în raport cu sintagma « *a nu mai avea nicio șansă de supraviețuire* », transpusă în franceză prin neutrul « *un dérivé de la vie* ». Și în acest caz nu mai e loc pentru dubla negație în textul tradus.

Un alt exemplu elocvent demonstrează intenția de a sublima mesajul cioranian : *...seuls sont heureux ceux qui ne pensent jamais, autrement dit, ceux qui ne pensent que le strict minimum nécessaire pour vivre* (p. 47- *Sur la tristesse*). În varianta română identificăm un mesaj categoric și tranșant : *...nu pot fi fericiți decât oamenii care nu gândesc niciodată nimic, adică aceia care gândesc numai cât trebuie vieții, nimic mai mult. (Asupra tristeții)*. Omisiunea intenționată a unor elemente din dubla negație “*a nu gândi niciodată nimic*”, precum și excluderea totală din text a sintagmei “*nimic mai mult*” țin de pragmasemantica atenuării mesajului neoscilant.

Așadar, dubla negație ontologică, doctrină promovată de Platon (1989: 307-390), Hegel (1995: 12), Bradley și Wittgenstein (2009: 465) etc., și preluată de neostenitul Cioran, se regăsește oarecum „diluată” în traduceri franceze. Concepția unei realități diferite de cea dată este la fel atenuată, iar teoria bazată pe categoria inexistenței, care cumulează ideea privării, lipsei și excluderii, e transpusă prin mesaje incomplete și laconice. Cu toate acestea, sensul dublului enunț de contestare (vorbind în termeni de pragmatică) constă în transmiterea unei realități negative deosebite, după cum și-o dorea și autorul. Traducătorii însă au încercat să exprime una și aceeași stare de fapt atât printr-o propoziție negativă meliorativă, cât și prin una pozitivă.

Dacă e să revenim la unitatea de sens heideggeriană, am califica strategiile de traducere adoptate drept adecvate. Cioran însă alege, fără îndoială, nimicul. Acesta e mesajul dublelor și multiplelor sale negații și aceasta îi este strategia. El nu își pune în gând să îmbunătățească această lume cu aportul gândirii proprii, cum fac marii idealști; el își râde de iluziile oricărei utopii, oricât ar fi ea de ademenitoare. Nimic nu îl poate detașa de la scepticismul lui acid, sulfuros, care înveninează lumea cu reflecții ironic-amare... Singurele lucruri în care a crezut Cioran au fost durerea și suferința. Decât să creadă în vreo valoare a acestei lumi, Cioran a preferat o dezamăgire prematură, ocolind cu oroare febra oricărei iluzii; orgoliul lui uriaș era cel de a fi un deziluzionat din start, imun la orice entuziasm și credință. Un mesaj intraductibil pe alocuri... Și un autor pe departe integru, după cum îl prezintă editurile.

În această ipostază, redescoperim mai degrabă un Cioran aristotelic, cultivând o dublă negație gnoseologică (Aristotel, 1963: 67; 1966:321), (Hintikka, 1968: 37-51), (Hoffmann, 1987 :89). Delimităm deci în eseul analizat două strategii de negare: inexistența imaginarului – dubla negație nu este altceva decât expresia necoresponderii imaginarului cu realul -, precum și înlăturarea cunoașterii false – rolul special al dublelor negații fiind de a ne îndepărta de eroare (rătăcire).

Totuși, densitatea cuvintelor-cheie este masiv diluată în traduceri, tot prin omisiune, dar și, nu de puține ori, prin diseminarea în rețele sinonimice: astfel *cimes* (*culmi*) în sintagme cu dublă negație, cuvânt-cheie care se regăsește și în titlul eseului, se diseminează în versiunea franceză într-o întreagă gamă de sinonime (*extrémités, sommets* etc.). În fragmentul intitulat *Esența gra-*

ției, de exemplu, găsim 8 ocurențe pentru *culmi* (*cimes*): *nimic altceva decât culmile singurătății* (p. 15), *nicio purificare pe culmi nu completează ascensiunea definitivă* (p. 28), *a trăi pe culmi nu acoperă în niciun fel golul rădăcinilor ființei* (p. 44), *dar culmile nu se ridică niciodată și în niciun fel dincolo de echilibrul normal* (p.46). Iar în textul-țintă (*L'essence de la grâce*, p. 58), acestea au fost transpuse astfel: *sommets de la solitude* (p. 22) (e omisă sintagma « *nimic altceva decât* »), *la purification des cimes ne comble pas ... etc.* (p. 30)- (e omisă dubla negație « *nicio, nu* »), *vivre sur les cimes dévoile le gouffre des racines existentielles* (p. 45) (a fost omisă sintagma « *nu acoperă în niciun fel* »), *mais les cimes ne dépassent jamais l'équilibre normal* (e omis elementul “*în niciun fel* », din cadrul dublei negații din limba română) (p. 12) etc.

Regăsim și aici un substrat psihologic și pragmatic al dublelor negații cioraniene (în accepțiunea lui Russel (1905 :479) Rumfitt (2000 :56-88) și Helbig (1975 :78): accentuarea demersului negativ al autorului, dar și intenția traducătorului de a-l atenua. Sunt niște vectorialități care reprezintă un anumit „act de judecată”, psihic al ambelor părți, reflectând comportamentele critice în raport cu reprezentările hermeneutice (esența dublei negații constă în exprimarea deza-probării și neîncrederii accentuate din partea autorului asupra unor realități considerate pozitive de către traducător).

Concepția unei modalități specifice negative (Vinogradov, 1986 : 78, citat de A. Dîrul), poate fi adaptată acestei tehnici de traducere prin omisiune. Afirmatia și negația, în acest context, sunt formele de bază ale modalității, constituind esența exprimării realității și respectiv irealității, reflectarea în propoziție a legăturilor și fenomenelor din lumea obiectivă. Punctul de vedere transmis de savantul rus justifică tehnicile de traducere a dublei negații cioraniene din eseul *Pe culmile disperării*, mesajul din structurile de adâncime fiind transmis în franceză prin omisiuni de negații, care ar fi echivalate cu unitățile de sens heideggeriene din textul-sursă.

« A nu mai putea exista » - « Ne plus pouvoir vivre ». În fragmentul intitulat *Asupra morții* (p.34), cuplul apare de șapte ori față de cele patru ocurențe ale aceleiași variante din versiunea tradusă (*Sur la mort*, p. 51); În *Capitulation* (p. 99), fragment fără titlu din textul original, se vorbește despre procesul prin care omul devine pesimist: fragmentul este articulat în jurul a patru ocurențe ale expresiei *sans optimisme ni vigueur*, în timp ce versiunea franceză diluează considerabil densitatea lor, reducând-o la trei ocurențe ale termenului-cheie, care, în plus, se mai și diseminează în *désabusé* (2 ocurențe), *perdre les illusions*, *la négation* și în 3 omisiuni de negații.

În același context, negația dublă cioraniană poate fi considerată și o categorie funcțională, ce implică o atitudine de *respingere* a variantei din textul-sursă, menită a fi omisă sau parafrazată în textul-țintă. Acest demers pragmatic presupune că unele idei, considerate ca fiind confuze sau, „politic incorecte“, șocante, deplasate sau pur și simplu absurde și care ar fi putut eventual dăuna imaginii autorului integru, devenit moralist și filosof al existenței, au fost omise sau diluate.

S-ar fi presupus că mesajele date cauționau argumentele celor cărora li s-a întâmpnat să-l acuze pe Cioran de o prea mare dezinvoltură și chiar de iresponsabilitate (Petreu, 2011:90) în mânăuirea unor categorii de ordin moral sau că nu i-ar fi păsat de posibilele consecințe ale unei fraze (Laignel-Lavastine, 2002: 56-76). Au fost deci eliminate, remodelate, raționalizate în versiunea franceză, expresiile cu duble negații, uneori acestea excluzându-se totalmente din text: asocierea între sport, vulgaritate, artă, sexualitate, de exemplu, era apreciată poate ca ușor „extremistă“ sau, mai simplu, ca incongruentă și a fost restrânsă la cuplul „moralmente“ antonimic *vulgarité-art*:

Nu mai este atunci de mirare de ce unii se servesc de sport, de vulgaritate, de artă și de sexualitate numai pentru a uita și a nu avea remuscări? (Fragment fără titlu, p. 94)

Quoi d'étonnant, dès lors, si certains recourent à n'importe quoi – de la vulgarité à l'art – à seule fin d'oublier ? (Le principe satanique de la souffrance, p.131) În acest caz, a fost omisă negația « *a nu mai avea remuscări* », iar sintagma « *de la vulgarité à l'art* » înglobează domeniile citate de autor în textul-sursă.

La fel, conotațiile disprețuitoare asociate cu starea de sănătate – în versiunea românească omul sănătos este gras, normal și mediocru – sunt la rândul lor îndulcite, tot prin sincretism (*bien-portant*), dublele negații fiind excluse: *Nu e o taină și nu e niciun dubiu că apologia spiritului o fac oamenii*

sănătoși și grași. (p. 88, *Fragment fără titlu*) *L'esprit, seuls les bien-portants en font l'apologie* (*L'irruption de l'esprit*, p. 25)

Așadar, dubla negație cioraniană, transpusă în franceză, scoate în evidență o strategie reticentă, adoptată de traducător (omisiuni generalizate), pentru a crea o impresie mai bună în fața cititorilor, dar și o strategie reticentă a editurii- dorința de a construi un Cioran român (Călinescu 1996 : 290-314), identic cu cel francez, pentru a nu perturba orizontul de așteptare al publicului-țintă. Traducerea dublei negații cioraniene devine în acest caz hipertext, pastișă, adaptare – o întregă hermeneutică a *formeii mentis* nihiliste, transpuse prin intermediul unităților de sens heideggeriene.

Bibliografie :

- ARISTOTLE, [Cat.] and [De Int.], 1963, *Categories and De Interpretatione*, ed. and trans. by J. Ackrill, Oxford: Clarendon, [Met.], *Metaphysics*, 1966, H. Apostle (ed.), Bloomington: Indiana University Press.
- BRADLEY, David, & WITTGENSTEIN, Ludwig, 2009, *Negation*, Cambridge University Press.
- CĂLINESCU, Matei, 1996, „How can One be what One is? Rereading the Romanian and the French Cioran“, In: *Salmagundi, Skidmore College, nr. 112*, New York, pp. 290-314.
- Entretiens avec Sylvie JAUDEAU, 1990, Paris, J. Corti.
- HEIDEGGER, Martin, 2008, *Ontology: The Hermeneutics of Facticity*, Indiana University Press
- HELBIG, Gerhard, 1975, *Die Negation*, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie.
- HINTIKKA, Kaarlo Jaakko Juhani, 1968, “Epistemic Logic and the Methods of Philosophical Analysis”, *Australasian Journal of Philosophy*, 46: 37–51.
- HOFFMANN, Michael, 1987, *Negatio Contrarii: A Study of Latin Litotes*, Assen: Van Gorcum.
- JAUDEAU, Sylvie, 1990, *Cioran ou le dernier homme*, Paris, J. Corti.
- LAIGNEL- LAVASTINE, Alexandra, 2002, *Cioran, Eliade, Ionesco: L'oubli du fascisme*, Paris, PUF.
- PETREU, Marta, 2011, *Cioran sau un trecut deocheat*, București, Polirom.
- PLATON, „Sofistul“, in *Opere*, 1989, vol. VI, traducere în limba română de Constantin Noica, Editura Științifică și Enciclopedică, București, pp. 307-390.
- RUMFITT, Ian, 2000, ““Yes“ and “no““, *Mind*, 109: 781–823.
- RUSSELL, Bertrand Arthur William, 1905, “On denoting“, *Mind*, 14: 479–93.
- БОНДАПЕНКО, В.Н., 1983 *Отрицание как логико-грамматическая категория*, Москва, Наука.
- ДЫРУЛ, Александр М., 1986, *Негативно-афирмативные противопоставления*, Кишинёв, Издательство Академии Наук.

Surse online :

- LIICEANU, Gabriel, 1990 *Apocalipsa unei vieți*, ultimul interviu filmat, Paris, <https://www.youtube.com/watch?v=kM3Vqop0HU4>
- MOESCHLER, Jacques, 1997, *La négation comme expression procédurale*, <https://benjamins.com/catalog/cilt.155.12moe>
- <https://www.observatorcultural.ro/articol/textele-timpurii-ale-lui-cioran-in-limba-franceza-i-2/>
- The Thought that Counts, Paul Davies, New Scientist, May 6th, 1995, <https://www.newscientist.com/article/mg14619764-300-the-thought-that-counts/?ignored=irrelevant>.
- <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/identitatea-romaneasca-in-viziunile-lui-mircea-vulcanescu-emil-cioran-si-constantin-noica>

Corpus :

- CIORAN, *Pe culmile disperării*, 1934, București, Princeps
- CIORAN, *Œuvres*. Paris, Gallimard, 1990, *Sur les cimes du désespoir*, traducere de André VORNIC, revăzută de Christiane FRÉMONT